

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено проблемі підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах професійно-творчого освітнього середовища, розкриттю сутності понять “середовище”, “педагогічне середовище”, “освітнє середовище”, “творчий потенціал” та формуванню вмінь його виявлення та розвитку. Висвітлено педагогічні, психологічні погляди на проблему; визначено умови створення професійно-творчого освітнього середовища у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Підкреслено роль педагога ВНЗ, самостійної роботи студента, творчої взаємодії викладача та студента, використання сучасних методів і прийомів організації навчального процесу.

Ключові слова: майбутній вчитель початкової школи, особистість, педагог, освітнє середовище, педагогічне середовище, творчий потенціал, готовність.

Сучасні зміни в системі освіти та суттєві трансформації в політичній, соціальній, духовній, економічній сферах життєдіяльності вимагають від учителя швидких і конструктивних дій з особистісного та професійного самовдосконалення. Саме через систему освіти здійснюється взаємозв'язок суспільства з різними верствами населення, а також формування особистості майбутнього вчителя початкової школи, орієнтоване на соціальні очікування та потреби державного замовлення.

Держава потребує творчих, обдарованих, креативних, здатних до швидких змін, гнучких і висококваліфікованих фахівців. Тому проблемою сучасної освіти є ефективна підготовка майбутніх учителів до розвитку обдарованих дітей, до розкриття їх творчого потенціалу, природних здібностей для забезпечення у майбутньому держави висококваліфікованими, творчими працівниками.

Але наразі, на наш погляд, мало уваги приділяється дослідженню ролі розвитку творчого потенціалу під час професійного становлення та взаємодії розвитку творчого потенціалу та створення відповідного освітнього середовища.

Актуальність статті викликана необхідністю розгляду взаємозв'язку між освітнім середовищем та умовами розвитку творчого потенціалу, необхідністю розробки теоретичних положень про максимально ефективне й педагогічно комфортне освітнє середовище для підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку творчого потенціалу студентів і молодших школярів у процесі навчання. Теоретична значущість і недостатня розробленість питання визначили тему статті.

Мета статті – окреслити сутність концепту “середовище”, проаналізувати наукові підходи до питання освітнього середовища, висвітлити філософські, педагогічні, психологічні погляди на проблему підготовки майбу-

тніх вчителів початкової школи до творчо-професійної діяльності у спеціально створеному освітньому середовищі, розкрити сутність поняття “творчий потенціал”, проаналізувати наукові підходи до розгляду цього питання.

Проблема становлення творчої особистості вчителя певною мірою висвітлюється в наукових дослідженнях філософів, психологів і педагогів. Велику увагу розробці цієї проблеми приділяли В. Андрєєв, Н. Бердяєв, В. Бухвалов, І. Геращенко, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, А. Маркова, Н. Нікандров, Я. Пономарьов, М. Потішить, С. Рубінштейн, Л. Рувинський, С. Сисоєва та ін.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях сутності творчості значну увагу приділено вивченню педагогічних умов, шляхів, засобів формування творчої особистості (В. Андрєєв, О. Бодальов, Н. Кичук, М. Демінчук, Л. Лузіна, О. Мороз, В. Рибалко, О. Савченко та ін.), а також створенню методик виявлення і розвитку творчих якостей особистості, вивчення обдарованості (В. Моляко).

Також важливим є розкриття творчого потенціалу майбутнього вчителя початкової школи, формування у студентів умінь і навичок, розвиток творчого потенціалу молодших школярів.

Науковим предметом дослідження “творчий потенціал” стає на початку ХХ ст. (П. Енгельмейер). Сплеск активності у вивченні окремих аспектів розвитку творчого потенціалу особистості відзначається в 60–80-х рр. ХХ ст. у філософії (С. Евінзон, М. Каган, Є. Колесникова, П. Коравчук, І. Мартинюк та ін.), а також у психології (Л. Богоявленська, Л. Єрмолаєва-Томіна, Ю. Кулюткін, А. Матюшкін, Я. Пономарьов, Г. Сухобская та ін.)

У педагогіці активне вивчення цього феномена розпочалося в 80–90-і рр. (Т. Браже, Л. Дарінський, І. Волков, Е. Глухівська, О. Калініна, В. Коробкова, Н. Мажар, А. Санникова та ін.). Творчий потенціал людини стає одним з ключових педагогічних понять для осмислення особистості як системної цілісності у зв’язку з її розвитком і найбільш повною реалізацією внутрішніх сутнісних сил.

Існує багато визначень поняття “творчий потенціал”. Творчий потенціал – динамічна інтегративна властивість особистості, що є передумовою та результатом творчої діяльності, що визначає спрямованість, готовність і здатність особистості до самореалізації у творчості [3].

Творчий потенціал розглянуто як інтегративну багаторівневу освіту, яка дає змогу людині отримувати об’єктивно й суб’єктивно нові результати. Це – особистісні можливості людини щодо реалізації творчості, характер їх прояву залежить від конкретних характеристик дійсності, в яких перебуває особистість, і від неї самої (її мотивації, вольових якостей, креативності, самостійності, впевненості в собі тощо.) [9].

Творчий потенціал є вихідною передумовою для саморозвитку людини. Це готівкова сукупність готовності, можливості й здібності особистості здійснювати діяльність, мета якої полягає у вираженні своєї “самості” [7].

Творчий потенціал – “основа здатності спостерігати, творити, знаходити нове, приймати рішення і діяти оригінально і нестандартно” [1].

Отже, порівнявши наявні визначення, можна встановити, що автори поняття “творчий потенціал школяра” трактують як динамічну інтегративну властивість особистості, визначальну спрямованість, готовність, здатність і міру можливостей у здійсненні самореалізації та саморозвитку в різних видах діяльності на основі духовно-моральних цінностей.

Головною метою розвитку освіти України визнано створення умов для особистісного розвитку й творчої самореалізації кожного громадянина України, формування покоління, здатного навчатися протягом життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства: сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної та процвітаючої держави. Наразі актуалізоване завдання створення умов для творчого самовиявлення кожного громадянина (підкреслено в Національній доктрині розвитку освіти та Державній національній програмі “Освіта. Україна XXI століття”).

Так, майбутній учитель початкової школи повинен бути готовим до формування та створення особистісного розвитку та творчої самореалізації молодших школярів.

Цими знаннями та вміннями студент може оволодіти під час навчання та професійного становлення. Для цього необхідно визначити умови розвитку та особистісного зростання студента та створити певне освітнє середовище. Педагоги вищих навчальних закладів повинні відстежувати готовність студента до професійної діяльності, формування та розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Дослідник Б. Ананьєв визначає готовність як наявність здібностей, С. Ільїн – “оптимальний робочий стан”, Є. Шаїн – складну інтегральну якість особистості, П. Рудік – виражений ситуативний стан, С. Либін – синтез властивостей особистості. Р. Пенькова, Л. Арчажникова та інші зводять готовність до певної сукупності професійних знань, умінь, навичок та позитивного ставлення педагога до роботи. В. Лозова і Г. Троцько трактують готовність як цілісне, складне особистісне утворення, що забезпечує високий рівень педагогічної діяльності й охоплює професійно-педагогічні погляди, переконання, професійні знання, уміння, навички, здатність (прагнення) до професійного самовдосконалення. Л. Кадченко розглядає готовність як активний стан особистості, змобілізованість сил на виконання завдання. В. Крутецький, Г. Храмова визначають професійну готовність як результат навчальної діяльності в умовах вищого навчального закладу [4, с. 30].

Виходячи з вищезазначеного, готовність вчителів початкових класів до професійної діяльності – це сукупність певних знань, умінь і якостей особистості педагогів, що забезпечує можливість створення вчителями початкових класів навчально-виховного середовища на уроках з метою формування та розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи викладачам вищих навчальних закладів необхідно акцентувати увагу на використанні нових освітніх технологій; принципах особистісно-орієнтованого навчання; диференціації навчальних завдань; реалізації сис-

темного, компетентнісного, акмеологічного, діяльнісного, аксіологічного, творчого підходів до професійної підготовки майбутніх учителів.

Вищими навчальними закладами передбачено створення відповідного освітньо-професійного середовища, в умовах якого студенти будуть у змозі оволодіти всіма знаннями, вміннями, навичками, теоретичним і практичним матеріалом, необхідним для професійного становлення та розвитку, надасть підґрунтя для формування творчого потенціалу самого студента й молодшого школяра в майбутньому.

У тлумачному словнику подано таке тлумачення поняття “середовище”: це оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов’язаних спільністю цих умов, у яких протікає діяльність людського суспільства, організмів [12].

Середовище – “сукупність людей, пов’язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів тощо” [2], “сукупність умов, які оточують людину і взаємодіють з нею як з організмом і особистістю” [8, с. 556].

У педагогіці термін “середовище” було введено ще в епоху Просвітництва, його розуміли як суспільні, матеріальні й духовні умови існування, формування і діяльності, що оточували людину. У цьому значенні середовище розглядалося як: макросередовище, суспільно-економічна система в цілому (продуктивні сили, сукупність виробничих відносин і соціальних інститутів, свідомість, релігія і культура конкретного суспільства); мікросередовище як безпосереднє соціальне оточення людини (сім’я, колектив і групи різних рівнів) [13].

Педагогічне середовище – це спеціально, відповідно до педагогічних цілей, організована система міжособистісних відносин і ставлень до світу [5].

Нині активно впроваджується ідеологія освіти, провідною стратегією якої є орієнтація на розвиток школяра як особистості, розвиток його творчого потенціалу. Вона може бути реалізована лише на науково обґрунтованих засадах педагогічної діяльності загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, оскільки саме вони спроможні створити освітнє середовище, яке забезпечить сталий збалансований розвиток особистості школяра. Отже, майбутні вчителі початкової школи повинні вміти створити це комфортне сприятливе середовище.

Комфортне освітнє середовище в площині психолого-педагогічних розвідок тлумачиться як зручна обстановка, сприятливі умови для розвитку й формування особистості. Так, Т. Лошакова трактує поняття комфортного середовища як сукупність умов, які визначають сприятливий клімат для актуалізації потенціалу всіх учасників освітнього процесу [6].

Український учений А. Білінський, аналізуючи термін “освітнє середовище”, називає його багатоаспектним поняттям і наголошує на тому, що його слід розглядати не лише як “різноманітну полікультурну освітню систему, індивідуальну для кожного суб’єкта навчання, а й умову для побудови власного “Я”, що забезпечує створення підґрунтя для актуалізації внутрішнього світу особистості, її якісного саморозвитку й самореалізації” [6, с. 19].

Творча й духовна взаємодія педагога-фахівця у певній галузі та студента становить основу професійно-творчого освітнього середовища, за вдалим висловлюванням В. Слободчикова, – “місця, де відбувається зустріч утворюючого з утворюваним” [10]. Це – “основна клітинка сучасного педагогічного процесу передбачає: чуйне ставлення до юнацьких переживань, прагнення до згоди і зближення зі студентом. Це – вміння викладача запропонувати таку форму навчання, яка захоплює, дивує і вражає, яка стимулює розкриття його самобутності в кращому самовиявленні. Це – вихід із простору вимушеного спілкування і поетапний розвиток духовного потенціалу. Це, нарешті, піднесення особистості, підвищення її особистого статусу” [11, с. 40].

Ефективність розвитку особистості школяра в освітньому середовищі підвищується на основі забезпечення готовності педагогів до створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра та розвитку їх творчого потенціалу; посилення суб’єктності школяра у процесі різних видів діяльності шляхом налагодження суб’єкт-суб’єктної взаємодії між педагогом і учнем; урахування типологічної своєрідності освітнього середовища; діяльнісно-комунікативного наповнення освітніх середовищ різних типів; цілеспрямованої організації просторово-предметного поля освітнього середовища; встановлення закладами освіти соціально-педагогічного партнерства з усіма зацікавленими у вихованні підрастаючого покоління фізичними та юридичними особами (інститутами).

Поняття “професійно-творче освітнє середовище” є складним та багатограним за змістом. Воно має бути спрямоване на формування творчої професійної компетенції майбутнього вчителя початкової школи, стимулювати вільний та активний саморозвиток кожного студента, забезпечувати набуття спеціалізованих, фахових навичок і вмінь, отримання необхідних професійних знань.

Висновки. Отже, формування педагогічно комфортного професійно-творчого освітнього середовища, що сприяє розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя початкових класів, вміння розкривати та розвивати творчий потенціал молодших школярів, – запорука успішної професійної діяльності педагога.

Особливо важливим у цьому контексті є забезпечення індивідуального підходу до кожного студента та створення передумов для формування творчої, мобільної, креативної, здатної до самореалізації, саморозвитку й самоосвіти особистості майбутнього вчителя початкової школи.

Провідну роль у створенні освітнього середовища відіграє педагог, адже від його готовності до такої діяльності залежить ефективність освітнього середовища як чинника розвитку особистості студента, а від нього – у майбутній професійній діяльності – творчий розвиток молодшого школяра. Освітнє середовище разом зі зміною оточення й активної участі педагогів у освіті динамічно трансформується, тому вчителі спроможні його змінювати адекватно до нових вимог лише за умови власного професійного зростання.

Список використаної літератури

1. Абыденова Н. А. Психологические механизмы формирования личностной значимости студентов педагогических специальностей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. А. Абыдалова. – Нижний Новгород, 2008. – 25 с.
2. Великий тлумачний словник української мови / упор. Т. В. Ковальова. – Харків : Фоліо, 2005. – 767 с.
3. Глухова С. Г. Развитие творческого потенциала младших школьников в учебной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. Г. Глухова. – Москва, 1997. – 254 с.
4. Єсіна Н. О. Формування творчих умінь майбутнього вчителя в інтелектуально-ігровій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Єсіна Наталія Олександрівна. – Харків, 2008. – 192 с.
5. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : МарТ, 2005. – 448 с.
6. Лошакова Т. Ф. Педагогическое управление процессом создания комфортной среды в образовательном учреждении : монография / Т. Ф. Лошакова. – Екатеринбург, 2001. – 416 с.
7. Мартинович Н. В. Развитие творческого потенциала личности в системе высшего образования : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.06 / Н. В. Мартинович. – Курск, 2005. – 174 с.
8. Рапацевич Е. С. Золотая книга педагога / Е. С. Рапацевич ; под общ. ред. А. П. Астахова. – Минск : Современная школа, 2010. – 720 с.
9. Петров К. В. Акмеологическая концепция развития творческого потенциала учащихся : дис. ... д-ра пед. наук : 19.00.13 / К. В. Петров. – Москва, 2008. – 753 с.
10. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В. И. Слободчиков // Новые ценности образования: культурные модели школы. – Москва, 1997. – Вып. 7. – С. 177–185.
11. Сущенко Т. И. Особенности педагогического процесса высшей школы в эпоху приоритета личности / Т. И. Сущенко // Научный поиск в воспитании: парадигмы, стратегия, практика : 3-я Междунар. научн.-практ. конф. 24–25 марта 2011 г. : сборник докладов и тезисов выступлений / авт.-сост. В. П. Сергеева, Н. В. Чернышева, Н. Н. Рудь. – Москва : МГПИ АПКИППРО, 2011. – С. 37–40.
12. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальновживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. – Харків : Співак, 2009. – 960 с.
13. Шацкий С. Т. Работа для будущего / С. Т. Шацкий. – Москва : Просвещение, 1989. – 223 с.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2014.

Криволап Е. Ю. Формирование готовности будущих учителей начальной школы к развитию творческого потенциала школьников в условиях образовательной среды профессиональной подготовки

Статья посвящена проблеме подготовки будущих учителей начальной школы в условиях профессионально-творческой образовательной среды, раскрытию сущности понятий “среда”, “педагогическая среда”, “образовательная среда”, “творческий потенциал” и формированию умений его раскрытия и развития. Освещены педагогические, психологические взгляды на проблему; определены условия создания профессионально-творческой образовательной среды в процессе профессиональной подготовки будущего учителя начальных классов. Подчеркнута роль педагога вузов, самостоятельной работы студента, творческого взаимодействия преподавателя и студента, использование современных методов и приемов организации учебного процесса.

Ключевые слова: будущий учитель начальной школы, личность, педагог, образовательная среда, педагогическая среда, творческий потенциал, готовность.

Kryvolap O. Training of the Future Teachers of Primary School to the Development of Creative Potential Pupils in the Conditions of the Educational Environment Training

The article deals with the preparation of future primary school teachers in a professional and creative educational environment, the disclosure of the concepts of “environment”, “educational environment”, “educational environment”, the disclosure of the concept of “creativity”, and the formation of skills of its development and deployment. Covered pedagogical, psychological approaches to the problem; The conditions for the creation of professional and creative learning environment in the training of future primary school teachers. The role of the teacher universities, students’ independent work, creative interaction of teachers and students, the use of modern methods and techniques of the educational process.

The effectiveness of personal development of the student in the educational environment increases based on the preparedness of teachers to create an educational environment as a factor of development of the schoolboy and the development of their creative potential; strengthening the subjectivity of the student in the process of different activities through the establishment of subject-subject interaction between teacher and student; considering the typological peculiarities of the educational environment; active, communicative content of the educational environments of various types; the purposeful organization of spatial-subject field of the educational environment; the establishment of educational institutions socio-pedagogical partnership with all stakeholders in the education of the younger generation physical and legal entities (institutions). The leading role in creating the educational environment belongs to the teacher, because of his willingness to carry out such activities directly influence the effectiveness of the educational environment as a factor in the development of student’s personality and in their future careers – creative development of the young learner

Key words: *future elementary school teacher, personality, teacher, educational environment, pedagogical environment, creativity, willingness.*